

του ΔΗΜΗΤΡΗ Κ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ*

Η δίωξη Γερμανών, που ήταν υπεύθυνοι για σκληρά αντίποινα και απάνθρωπα εγκλήματα απέναντι στον ελληνικό λαό κατά τη διάρκεια της Κατοχής, αποτελεί ένα από τα πιο δύσκολα κεφάλαια της ιστορίας της πρώτης μεταπολεμικής περιόδου. Οι ένοχοι, με ελάχιστες εξαιρέσεις, δεν τιμωρήθηκαν για τις πράξεις τους. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1950, έγινε σαφής η επιθυμία τόσο από τη, διάδοχο του Γ' Ράιχ, Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας όσο και από την Ελλάδα να ρυθμιστεί το ζήτημα των εγκληματιών πολέμου προς όφελος των διμερών σχέσεων. Οι δύο πλευρές, ωστόσο, διαφωνούσαν στον τρόπο. Η Αθήνα δεχόταν να παραπέμψει τις υποθέσεις στις γερμανικές αρχές με την προϋπόθεση ότι η γερμανική Δικαιοσύνη θα επιλαμβανόταν του θέματος. Από την πλευρά της η Βόννη προτιμούσε να κλείσει το ζήτημα οριστικά με πολιτική απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης, χωρίς δικαστικές διαδικασίες.

Το 1952 (με τον νόμο 2058) η ελληνική Δικαιοσύνη είχε ήδη στείλει περίπου διακόσιες σχετικές υποθέσεις στις γερμανικές αρχές για περαιτέρω δίωξη και της απέμεναν τότε ακόμα περίπου εξακόσιες υποθέσεις εγκληματιών πολέμου. Τον Δεκέμβριο του 1954 η Αθήνα πρότεινε να παραπέμψει ακόμα 250 υποθέσεις, όμως η Βόννη, που ήθελε να κλείσει το ζήτημα χωρίς δικές της ενέργειες, απέρριψε την πρόταση – με το επιχείρημα ότι η υλοποίηση της ελληνικής πρότασης όχι μόνο θα επιβάρυνε σημαντικά τη γερμανική Δικαιοσύνη, αλλά θα προκαλούσε και τη δημοσιότητα. Στις διμερείς διαπραγματεύσεις του Ιουνίου του 1956, η Γερμανία ζήτησε να αναβληθούν προσωρινά οι διώξεις κατά των εγκληματιών πολέμου από τις ελληνικές αρχές, προκειμένου να προετοιμαστεί η γερμανική Δικαιοσύνη για να ρυθμίσει το θέμα.

Από τη σύλληψη στην καταδίκη και την έκδοση

Η ομοσπονδιακή κυβέρνηση, όμως, δεν προχώρησε την υπόθεση –παρά το γεγονός ότι η ελληνική πλευρά είχε κάνει σαφές ότι επιθυμούσε μια άμεση δίκαιη λύση– και η αναβολή των διώξεων εκ μέρους των ελληνικών αρχών, που είχε συμφωνηθεί το 1956, έληξε. Έτσι, την άνοιξη του 1957 συνελήφθη ο δικηγόρος Μαξ Μέρτεν κατά τη διάρκεια ιδιωτικού ταξιδιού του στην Ελλάδα, κατηγορούμενος για συμμετοχή στη μεταφορά των Εβραίων της Θεσσαλονίκης σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και την κλοπή των περιουσιών τους, την εποχή που ο ίδιος ήταν αξιωματικός στην Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση Θεσσαλονίκης.

Η περίφημη υπόθεση Μέρτεν επιβάρυνε σημαντικά τις ελληνογερμανικές σχέσεις. Στον ελληνικό Τύπο ξύπνησαν τα φαντάσματα της γερμανικής κατοχής και ξαναεμφανίστηκαν αντιγερμανικά αισθήματα, που πολλοί νόμιζαν ότι είχαν ξεπεραστεί. Από τη μια πλευρά επρόκειτο για ένα ζήτημα εγκλημάτων πολέμου και το πώς αντιμετωπίζει κανείς το ιστορικό τραύμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Από την άλλη, η υπενθύμιση εκ μέρους της Αθήνας του ανοιχτού ζητήματος των εγκληματιών πολέμου με τη σύλληψη και φυλάκιση του Μέρτεν και η έκταση που δόθηκε στην υπόθεση έγινε και στο πλαίσιο της επιδιωκόμενης από την Αθήνα οικονομικής δυτικογερμανικής βοήθειας.

Η επίσκεψη του Κωνσταντίνου Καραμανλή στη Βόννη ενάμιση χρόνο αργότερα, τον Νοέμβριο του 1958, που έφερε για την ελληνική κυβέρνηση πολλαπλά οικονομικά οφέλη (δάνειο 200 εκατομμυρίων μάρκων και περαιτέρω τεχνική βοήθεια για έργα υποδομής), όχι μόνο έδειξε ότι οι δύο χώρες εναρμονίζονταν σε επίπεδο ιδεολογικοπολιτικό, αλλά εγκαινίασε μια νέα φάση στις διμερείς σχέσεις ακριβώς γιατί έβαλε επισήμως τελεία στο ζήτημα της δίωξης εγκληματιών πολέμου και κατ' επέκταση στην υπόθεση Μέρτεν. Για να λάβει σημαντική οικονομική ενίσχυση, ο Έλληνας πρωθυπουργός υποσχέθηκε κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων την παραίτηση της ελληνικής πλευράς από τη δίωξη εγκληματιών πολέμου, παραχωρώντας τη δυνατότητα αυτή στις γερμανικές υπηρεσίες και δύο μήνες αργότερα πέρασε τον σχετικό νόμο (4016) στην ελληνική Βουλή, παρά τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης.

Ο Μέρτεν, που βρισκόταν έγκλειστος στις ελληνικές φυλακές, εξαιρέθηκε από αυτήν τη ρύθμιση, για να αποφευχθεί αναταραχή στο εσωτερικό πολιτικό σκηνικό, μετά και τη δημοσιότητα που είχε λάβει η σύλληψη και φυλάκισή του. Η δίκη του από ελληνικό δικαστήριο ξεκίνησε τον Φεβρουάριο του 1959 και τελικά καταδικάστηκε σε 25 έτη φυλάκιση. Στα τέλη του καλοκαιριού του ίδιου έτους ο Καραμανλής διαβεβαίωνε τον ομοσπονδιακό υπουργό Οικονομίας, Λούντβιχ Ερχαρτ, κατά τη διάρκεια επίσκεψης του τελευταίου στην Αθήνα, ότι η ελληνική κυβέρνηση περίμενε τον κατάλληλο για την ψυχολογία της κοινής γνώμης χρόνο, προκειμένου να εκδώσει τον Μέρτεν στη Γερμανία. Στις αρχές Νοεμβρίου 1959, έπειτα από φυλάκιση τριάντα μηνών στην Ελλάδα, ο Μέρτεν παραπέμφθηκε στη γερμανική Δικαιοσύνη και ύστερα από έντεκα ημέρες ανάκριση, αφέθηκε ελεύθερος. Οι δικαστικές διαδικασίες συνεχίστηκαν και ανεστάλησαν έπειτα από επτά χρόνια, ως «άκαρπες», παρά την παραγωγή δεκαπέντε μεγάλων φακέλων χιλιάδων σελίδων.

Εκδίκαση με σειρά δημοσιευμάτων

Αν και κανείς θα περίμενε ότι ο νόμος 4016 και η παραπομπή του Μέρτεν στη Γερμανία, στα τέλη του 1959, θα έφερναν ηρεμία στις διμερείς σχέσεις, δέκα μήνες αργότερα φρόντισε ο ίδιος να ξανανοίξει η υπόθεση.

Κατά τη διάρκεια της πολύμηνης φυλάκισής του στην Αθήνα είχε προετοιμάσει την εκδίκησή του.

Τον Σεπτέμβριο του 1960 δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα «Ηχώ του Αμβούργου» (Hamburger Echo) και μετά στο περιοδικό Der Spiegel, με τη συνδρομή του ίδιου, καταγγελίες ότι μέλη της ελληνικής κυβέρνησης που «με τόσο ζήλο θέλησαν να δώσουν λύση στο ζήτημα των εγκληματιών πολέμου» υπήρξαν συνεργάτες των κατοχικών δυνάμεων, παρέχοντας, σύμφωνα με τον Μέρτεν, χρήσιμες πληροφορίες στον διοικητή Θεσσαλονίκης-Αιγαίου (Befehlshaber Saloniki-Ägäis) για τις οποίες πληρώνονταν από τις κατασχεθείσες εβραϊκές περιουσίες. Στις 20 Σεπτεμβρίου 1960 εκδόθηκε η έβδομη συνέχεια της σειράς άρθρων της Hamburger Echo, υπό τον τίτλο: «Όταν ο Αϊχμαν αποκαλύπτει» (Wenn Eichmann auspackt) και έξι ημέρες αργότερα το Der Spiegel, στο 40ό τεύχος εκείνης της χρονιάς, δημοσίευσε άρθρο με αποσπάσματα από τη Hamburger Echo και με τίτλο: «Εγκλήματα πολέμου στην Ελλάδα. Ο θείος Κωνσταντίνος» (Kriegsverbrechen – Griechenland – Ihr Onkel Konstantin).

Σε μια απέλπιδα προσπάθεια να υπερασπιστεί εκ των υστέρων τον εαυτό του και να αποδυναμώσει τη σοβαρότερη κατηγορία των ελληνικών δικαστικών αρχών, αυτή του πλουτισμού από τις εβραϊκές περιουσίες, που αποτελούσε και το κεντρικό θέμα των γερμανικών δημοσιευμάτων, ο Μέρτεν επικαλέστηκε μία φωτογραφία του ίδιου μαζί με την τότε γραμματέα του Δοξούλα Λεοντίδου, τον άνδρα της Δημήτριο και τον θείο της Κωνσταντίνο στην εξοχή, κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής. Σύμφωνα με τη Hamburger Echo, τα τρία αυτά άτομα, που ήταν ο μετέπειτα πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο υπουργός του των Εσωτερικών Δημήτριος Μακρής και η σύζυγός του, Δοξούλα Λεοντίδου-Μακρή, αναφερόμενη ως ανιψιά του πρώτου, υπήρξαν συνεργάτες των κατοχικών δυνάμεων και είχαν μάλιστα λάβει ως επιβράβευση για τη συνεργασία τους με τους Γερμανούς μία εβραϊκή αποθήκη γεμάτη μετάξι, αξίας 15.000 στερλινών.

Σε δημοσιεύματα της ίδιας εφημερίδας στις αρχές Οκτωβρίου του 1960 οι κατηγορίες επεκτεινόταν στον υφυπουργό Εθνικής Αμυνας Γεώργιο Θέμελη, ο οποίος φερόταν ως συνεργάτης της Βέρμαχτ, ακόμα και στον αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου Ανδρέα Τούση, που είχε διατάξει τη σύλληψη του Μέρτεν την άνοιξη του 1957 και ο οποίος φερόταν ότι χρηματίστηκε λίγα χρόνια νωρίτερα, προκειμένου να αναστείλει δικαστικές διαδικασίες εναντίον εγκληματιών πολέμου.

Αντιδράσεις και παρασκήνιο

Τα δημοσιεύματα προκάλεσαν αγανάκτηση στην ελληνική κοινή γνώμη, θεωρήθηκε ότι προσβάλλουν τους Έλληνες στο σύνολό τους και οι κατηγορίες θεωρήθηκαν εξαρχής κατασκευασμένες. Εξάλλου και η περιβόητη φωτογραφία-τεκμήριο, την οποία επικαλέστηκε

ο Μέρτεν, αποδείχθηκε ότι δεν υπήρξε ποτέ.

Παρότι οι ισχυρισμοί του Μέρτεν θεωρήθηκαν απ' όλες τις πλευρές αποκυήματα νοσηρής φαντασίας, η αντιπολίτευση προσπάθησε να εκμεταλλευθεί την υπόθεση, κυρίως κατηγορώντας την ΕΡΕ για χλιαρή αντίδραση. Η κυβέρνηση αντέδρασε στην αρχή νευρικά, αλλά στη συνέχεια ψύχραιμα, δεν προχώρησε σε ενέργειες για κατάσχεση των δύο εντύπων, ενώ είχε αυτή τη δυνατότητα, και ενθάρρυνε μάλιστα τη γνωστοποίηση των δημοσιευμάτων με μετάφραση αποσπασμάτων στον ελληνικό Τύπο. Οι Μακρής και Θέμελης κατέθεσαν μηνύσεις εναντίον των γερμανικών εντύπων, ενώ ο Καραμανλής δεν έκανε καμία ενέργεια.

Στα τέλη του ίδιου έτους ο πρωθυπουργός πρότεινε στη Βουλή τη συγκρότηση ανώτατου δικαστικού συμβουλίου για τον έλεγχο των πολιτικών και του τρόπου απόκτησης των περιουσιακών τους στοιχείων. Όπως προκύπτει από τη μελέτη αρχείων και άλλων πηγών, ο Μέρτεν, που κατά τη διάρκεια της φυλάκισής του στην Αθήνα προσπαθούσε να αποδείξει ότι δεν ήταν υπεύθυνος για τα δεινά της εβραϊκής κοινότητας, είχε στείλει στα ομοσπονδιακά υπουργεία Εξωτερικών και Δικαιοσύνης λίστα με ονόματα ατόμων τα οποία μπορούσαν να καταθέσουν ως μάρτυρες υπεράσπισής του. Ανάμεσά τους ήταν και η Δοξούλα Λεοντίδου, που –μόλις 17 ετών το 1942– είχε εργαστεί ως διερμηνέας και δακτυλογράφος της Διοίκησης στη Θεσσαλονίκη. Η τελευταία, όμως, στην κατάθεσή της δήλωσε ότι είχε δει τον Μέρτεν «2-3 φορές για το πολύ δέκα λεπτά». Το γεγονός, ωστόσο, ότι η τότε νεαρή γραμματέας ήταν πλέον σύζυγος του Έλληνα υπουργού των Εσωτερικών Δημητρίου Μακρή (τον οποίο γνώρισε το 1949) και ο τελευταίος διατηρούσε στενές σχέσεις με τον πρωθυπουργό (από το 1956) ήταν αρκετό για τον Μέρτεν για να δημιουργήσει μια φανταστική ιστορία με σκοπό να πάρει εκδίκηση για την πολύμηνη φυλάκισή του στην Αθήνα. Εξάλλου, η αναλήθεια των ισχυρισμών του Μέρτεν προκύπτει και από το γεγονός ότι ο Καραμανλής –γηγενής Μακεδόνας– όχι μόνον δεν είχε συγγένεια ή άλλη οικογενειακή σχέση με τη Λεοντίδου (που ήταν Ποντία), αλλά επιπλέον δεν είχε καν μεταβεί στη Θεσσαλονίκη την επίμαχη περίοδο, περνώντας το διάστημα της Κατοχής στην Αθήνα έως την άνοιξη του 1944.

Τα δημοσιεύματα συνεχίστηκαν μέχρι τις αρχές του 1960, κυρίως με την επιμονή της Hamburger Echo να αποδείξει ότι τα γραφόμενά της είχαν βάση. Από την πλευρά της η Βόννη, που από την αρχή δυσφορούσε με τη συμπεριφορά του Μέρτεν, ήθελε να κλείσει πάση θυσία το θέμα, το οποίο όχι μόνον μπορεί να έφερνε σε δύσκολη θέση τη φιλοδυτική κυβέρνηση Καραμανλή, με όποιες συνέπειες μπορούσε να έχει αυτό σε μια δύσκολη καμπή του Ψυχρού Πολέμου, αλλά έδινε την ευκαιρία στον Τύπο να επανέρχεται καθημερινά σε πεπραγμένα της ναζιστικής περιόδου και να ξυπνά τραγικές αναμνήσεις. Τον Νοέμβριο του 1963 ο Μαξ Μέρτεν καταδικάστηκε ερήμην σε φυλάκιση τεσσάρων ετών από ελληνικό δικαστήριο για συκοφαντία, ενώ απεβίωσε στις αρχές της δεκαετίας του 1970. Οι προεκτάσεις της υπόθεσης Μέρτεν, ωστόσο, σε σχέση και με τη συνολική αντιμετώπιση των εγκληματιών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, δίνουν ακόμα ερεθίσματα στη δημόσια

συζήτηση.

** Ο κ. Δημήτρης Κ. Αποστολόπουλος είναι ερευνητής της Ακαδημίας Αθηνών, διδάκτωρ Ιστορίας του Τεχνικού Πανεπιστημίου του Βερολίνου.*

Πηγή: Εφημερίδα [ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ](#) ,
26.7.2015